

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड ,राजस्थान, अजमेर

पाठ्यक्रम सत्र 2026–2027

संस्कृत (तृतीय भाषा) एकं प्रश्न-पत्रम् विषय कोड – 71 कक्षा-10 (दशमी)

इस विषय में एक प्रश्न-पत्र होगा जिसकी परीक्षा योजना निम्नानुसार है—

प्रश्न पत्र	समय (घंटे)	प्रश्न-पत्र के लिए अंक	सत्रांक	पूर्णांक
एक पत्र	3:15 होरा:	80	20	100
अधिगम-क्षेत्रम्			अंकभार:	
अपठित-अवबोधनम्			08	
रचनात्मकं कार्यम्			16	
अनुप्रयुक्तव्याकरणम्			24	
पठित-अवबोधनम् (शेमुषी-द्वितीयो भागः)			32	
			80	

(क) खण्डः—अपठितावबोधनम् 08

80–100 शब्दपरिमितः (एकः सरलः गद्यांशः)

- (क) एकपदेन उत्तरम्
- (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरम्
- (ग) शीर्षकप्रदानम्
- (घ) अनुच्छेदाधारितं भाषिककार्यम्

- (i) वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्
- (ii) विशेषण-विशेष्यचयनम्
- (iii) सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः

(ख) खण्डः—रचनात्मककार्यम् 16

1. कमपि विषयं स्वीकृत्य प्रार्थनापत्रं अथवा आत्मीयजनान् प्रति अनौपचारिकं पत्रलेखनम्
2. चित्राधारितं वर्णनम् अथवा संकेताधारितं संवादलेखनम्
3. अनुवादकार्यम्—हिन्दीभाषायाः वाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः
4. घटनाक्रमस्य संयोजनम् (क्रमरहितानां वाक्यानां क्रमपूर्वकं संयोजनम्)
अथवा संकेताधारितम् अनुच्छेदलेखनम्

(ग) खण्डः—अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 24

- (i) संधिकार्यम् — (सन्धिः विच्छेदः वा)
स्वरसंधिः— वृद्धिः, यण्, अयादिः, पूर्वरूपम्, पररूपम् ।
व्यंजनसंधिः— श्चुत्वम्, ष्टुत्वम्, जश्त्वम्, चर्त्वम्, अनुस्वारः ।
विसर्गसंधिः— सत्वम्, उत्त्वम्, रुत्वम्, लोपश्च ।

(ii) समासः—

अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा)

तत्पुरुषः—विभक्तिः (द्वितीयातः सप्तमीपर्यन्तम्)

कर्मधारयः, द्विगुः, द्वन्द्वः, बहुव्रीहिः।

(iii) कारकाणि—

उपपद—विभक्तीनां प्रयोगाः (द्वितीयातः सप्तमीपर्यन्तम्) तेषां सामान्यनियमानां परिचयः च।

(iv) प्रत्ययाः—

कृदन्ताः—तव्यत्, अनीयर्, क्त, क्तवतु।

तद्धिताः—मतुप्, णिनि, त्व, तल्।

स्त्रीप्रत्ययौ—टाप्, डीप्।

(v) अव्ययपदानि—सामान्य-परिचयम्, वाक्ये अव्ययानां प्रयोगः।

अपि, इति, इव, एव, उच्चैः, कदा, कुतः, नूनम्, पुरा, मा, इतस्ततः, यत्, अत्र, तत्र, कुत्र, इदानीम्, सम्प्रति, यदा, तदा, यथा, तथा, विना, सहसा, श्वः, ह्यः, अधुना, बहिः, वृथा, कदापि, शनैः, किम्, अधः, उपरि, नीचैः, पुनः।

(vi) वाच्य-परिवर्तनम्—केवलं लट्लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया)

(vii) समयलेखनम्—अडकानां स्थाने शब्देषु (सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)।

(viii) अशुद्धि-संशोधनम्—लिंग-वचन-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्।

(घ) खण्डः—पठितावबोधनम्

32

(i) पाठ्यपुस्तकात् प्रश्नाः

(ii) पाठ्यपुस्तकात् अंशत्रयम् (एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः च)।

प्रति अंशे प्रश्नाः (क) एकपदेन उत्तरम्

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरम्

(ग) भाषिककार्यम्

(i) कर्तृक्रियापदचयनम्

(ii) विशेषण-विशेष्यचयनम्

(iii) सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदलेखनम्

(iv) पर्याय-विलोमपदचयनम्

(iii) पाठ्यपुस्तकात् पद्यांशस्य सूक्तवचनस्य वा हिन्दीभाषायां सप्रसंग भावार्थलेखनम्

(iv) अन्वयलेखनम्

(v) प्रश्ननिर्माणम्

(vi) पाठप्रसंगानुसारं शब्दार्थचयनम्

(vi) एकस्य गद्यपाठस्य हिन्दीभाषायां सारलेखनम्

निर्धारितपुस्तकानि :

शेमुषी—द्वितीयो भागः—राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसन्धान प्रशिक्षण परिषद् प्रकाशितम्।